

El ciutadà davant la identitat col·lectiva catalana

ANDREU GRAU ARAU
Universitat de Barcelona

Com a comunitat, s'arriba a tenir identitat quan hi ha, de debò, una sèrie de característiques que permeten parlar de *a) distinció*, respecte a altres identitats, i de *b) confirmació* de la pròpia identitat. En parlar de distinció, volem dir que una comunitat es distingeix d'una altra per uns trets, per unes característiques que diem que li són pròpies: som «això» i no «allò altre». En parlar de confirmació, ens referim al que ens permet justament assegurar, verificar i provar que aquesta comunitat «és el que és». Des d'aquest punt de vista, com a comunitat, amb la distinció i la confirmació, estrictament parlant, som, com acabem de dir, «això» i no som «una altra cosa». Si el que es persegueix és dir què és la ICC, tan important serà dir el que significa «ésser una cosa» com «no ésser-ne una altra». Per això, en aquesta intervenció, volem comentar una sèrie de factors que, tot i que fonamentals en la confirmació de la nostra identitat, poden suscitar noves qüestions.

1. SENTIMENT I MENTALITAT

Si la comunitat s'identifica amb un nom, és per un sentiment de pertinença. El problema, però, comença quan es tracta de determinar la naturalesa i les manifestacions d'aquest sentiment. Si seguim el que diu Jaume Vicens i Vives, en el sentit actual de la paraula, no podem parlar de pobles si no reconeixem la constitució definitiva d'una mentalitat inherent i diferenciada en la vida històrica d'una societat. Mentalitat, aquí, s'ha d'entendre bàsicament com una manera pròpia d'entendre i prendre's la vida; no és quelcom rebut, sinó quelcom creat en el mateix si de la comunitat.¹ La mentalitat, al cap i a la fi, no és més que una manera de justificar l'existència d'aquell sentiment de què parlàvem. Des d'aquest

1. Cf. Jaume VICENS I VIVES, *Notícia de Catalunya*, Barcelona, 1999, p. 24.

punt de vista, la mentalitat defineix una comunitat, un poble, una nació, un país... determinats.

Fem els possibles per mostrar els predicats nominals que mostren millor qualitats no passatgeres del subjecte-comunitat. Amb la mentalitat, mirem de mostrar la consciència del conjunt al qual pertanyem. Aquesta incorporació ens facilita la concreció i la comprensió del subjecte, i ens permet d'avançar vers la fixació de la IC. Practicada la distinció, i ja en el nivell de la confirmació, mirem de determinar els judicis d'identitat que han de declarar el que som.

La identitat, tractada en l'àmbit científic (història, psicologia, sociologia, economia, filosofia...), que ha estat el punt de partença en aquesta investigació promoguda per l'IEC i pel grup d'investigació IAFI, pot pensar-se des d'una perspectiva constructivista o funcionalista. En un món com el nostre, cal accentuar la idea de funció en un sentit dialèctic contra la idea limitadora de les realitats absolutes que proposa qualsevol tipus de tendència dogmàtica. La identitat, socialment parlant, és quelcom que, contínuament, es va fent. No ens hem de privar de la imaginació ni de l'especulació creatives si la nostra intenció és arribar a construir un mapa conceptual del que significa la identitat socialment parlant. Per això, considerem que cal pensar en la identitat no només com allò que mostra o diu el que som, sinó com quelcom que *a) genera funcions*, és a dir, realitza operacions dependents l'harmonia de les quals expressa el que de debò és la identitat com quelcom viu (recordem que J. Dewey afirmava que la funció constitueix la unitat fonamental de tota conducta); *b) inicia missions*: assumeix la realització d'unes obres determinades amb una justificada obligació o amb una clara convicció deontològica, i *c) orienta*: guia davant de la possibilitat de l'existència d'un comportament o d'una conducta incerts.

2. HISTÒRIA I MITE

Tanmateix, socialment parlant, la identitat no es podrà assolir si no s'atén l'aspecte històric. Podem parlar d'una identitat històrica en un sentit temporal? Identifiquem les èpoques i ens identifiquem per les èpoques. Un poble, una nació, un país ha de conèixer el seu origen. De la mateixa manera que, per motius diversos, a l'individu li cal saber la seva edat, ha de menester que la col·lectivitat tingui coneixement del seu origen temporal. A aquella exclamació de Jaume Vicens i Vives, en la introducció de la seva *Notícia de Catalunya*: «Ai dels pobles que s'obliden d'aquestes necessàries introspeccions i no s'aturen en les grans recolzades històriques per palpar-se el cos, escoltar-se l'ànima i mesurar l'encert o l'errada en la feina feta!»,² afegeixo que cal saber els límits d'aquest cos per no escoltar de més ni de menys. És

2. Jaume VICENS I VIVES, *Notícia de Catalunya*, p. 15.

necessari conèixer i revisar la història. Cal cercar les causes històriques dels problemes i corregir la presentació dels efectes que es tenen com a autèntics i que no són més que resultat de causes dubtoses o, en el pitjor dels casos, falses.

El concepte de *identitat* es relaciona estretament amb la duració. Aquesta categoria alludeix a una noció essencial: el que dura és el que és. Des d'aquest punt de vista, podem parlar de pèrdua d'identitat, cosa que implica entrar en el terreny de la vaguetat. S'és en un temps determinat; passa el temps; hi ha canvis... Es pot parlar de la mateixa identitat? És aquí que ens adonem del problema de la vaguetat, vaguetat que no fa sinó confirmar que la IC tan sols pot entendre's històricament. La identitat, doncs, en aquest ordre, no és pas quelcom tancat hermèticament, sinó quelcom obert: obertura que garantirà entendre la realitat de la ciutadania. La identitat, doncs, s'ha de veure com un resultat, però no definitiu; per això, depenent de l'ús i de les funcions, històricament podem parlar d'identitats: a) *presents*: aquelles que resisteixen; b) *perdudes*: que s'han eliminat o han desaparegut, i c) *imaginades*: que es pensa que són o han estat i ni són i ni han estat, però que han fet possible que autèntiques identitats no es distingissin ni encara menys es confirmessin.

Les lectures de les obres de Vicens i Vives o de Ferran Soldevila, models d'una manera acurada d'historiar des del reconeixement de la ICC, ens permeten afirmar que els trets que caracteritzen la nostra història es materialitzen en l'art romànic, el comerç mediterrani, la poesia trobadoresca, el desenvolupament ciutadà, l'art gòtic, la recuperació romàntica... Són, però, i no ho oblidem, fets que compartim amb la resta d'Occident.³ No som un poble nou, sinó vell: amb tradició i experiència diversa en la història. Som rics en períodes i amb una consciència primerenca en el marc europeu. No podem dur els límits històrics de Catalunya més enllà del món carolingi. Segons Vicens i Vives, «sempre retrobarem en els homes de la Marca els signes de llur nissaga històrica; en aquest cas, llur europeisme distintiu».⁴ No hem de confondre els límits de la nostra identitat, temporals, amb els de la territorialitat, espacials. Aquests darrers, d'alguna manera, sí que ens permetrien parlar d'uns altres catalans que, en realitat, no ho eren, com els romans o els visigots; però, com molt bé diria Vicens i Vives, «no emboliquem les coses».

En l'edat mitjana, doncs, hauríem de rastrejar l'origen de la nostra identitat. Des d'aquest moment, doncs, cal observar la història dels regnes, de les nacions veïnes o dels estats als quals pertanyem. Hem d'analitzar com es comprèn la nostra identitat des de la seva i observar —que potser és el fet més important— com integren en la seva identitat, geogràficament més abastant, la nostra identitat, la qual, en alguns aspectes, es presenta com a desapareguda i, en uns altres, com a imaginària.

3. Jaume VICENS I VIVES, *Notícia de Catalunya*, p. 15.

4. Jaume VICENS I VIVES, *Notícia de Catalunya*, p. 25.

En un altre ordre, l'esperit de la modernitat ens ha de dur a sostenir que la identitat s'assoleix quan es deixa d'ésser esclau de les versions puerils i romàntiques de la realitat. No cal imposar mites ni crear-ne quan no són necessaris: la imatge d'un Cristòfor Colom català i, a més, fill del Príncep de Viana no sembla una aportació essencial a la IC. Mites d'aquest tipus poden arribar, fins i tot, a detenir l'acció implícita en la IC; més ben dit: la congelen, l'anquilosen i n'impedeixen la manifestació real.

3. LA LLENGUA

No cal dir que la llengua és determinant en la formació de la identitat d'un poble. En parlar de la seva extensió geogràfica, hem tendit a referir-nos-hi de manera semblant a aquesta de Soldevila: «Les terres de llengua catalana són les regions anomenades Catalunya, Rosselló, València, les Balears, una llarga franja de l'est d'Aragó i el Principat d'Andorra. En totes es parla el català. [...] També la ciutat de l'Alguer (al nord-oest de l'illa de Sardenya) ha conservat la nostra llengua.»⁵ Tot i que el Principat sempre s'acostuma a col·locar primer, no veiem que es par-teixi ni de l'origen, ni del nombre de parlants, ni de la importància o l'oficialitat de la llengua. Mirem, però, aquesta exposició del filòleg Artur Quintana: «La llengua catalana es parla al nostre país a l'est d'una línia que va aproximadament d'Aneto a les Paüls, Benavarri, Tamarit, Fraga, Maella i arriba pel sud fins a Aiguaviva. Fora del nostre país es parla també a València, Catalunya, a les Illes Balears, a Andorra, al Rosselló i a la ciutat de l'Alguer a Sardenya.»⁶ No ens sorprendria si, en el mateix to, vingués del País Valencià o de les Illes. No es tracta, ni de bon tros, d'una exposició incorrecta; però hi ha un «també» que, depenent de la lectura, revela una apropiació en una identitat nacional col·lectiva, l'Aragó («el nostre país» del text), en què la llengua catalana no és l'única expressió lingüística, al contrari de Catalunya, on, malgrat que molts dels seus habitants no la parlin, es té com a pròpia i única de la identitat catalana.

Aquesta —diguem-ne— pèrdua d'una exclusivitat que ens ha identificat en les lluites d'èpoques fosques, com fou el franquisme, i que permet que una comunitat veïna, amb la qual ens lliguen estrets llaços històrics, reconegui i accepti la seva realitat lingüística és, actualment, un fet més positiu que negatiu per a la nostra IC, i més tractant-se d'una llengua minoritària en comparació de les d'alguns estats europeus o les que es consideren, administrativament, internacionalment reconegudes.

5. Ferran SOLDEVILA, *Resum d'història dels Països Catalans*, Barcelona, Barcino, 1974, p. 9.

6. Artur QUINTANA, *La nostra llengua: Gramàtica de llengua catalana*, Saragossa, Diputació General de Aragón, 1984, p. 11.

4. EL TREBALL

La nostra història deixa clar que hem estat un poble obert: obert a mantenir la tradició i, a la vegada, obert als avenços i al progrés. I això ha estat gràcies a una manera molt peculiar d'entendre la sociabilitat: des de l'individualisme, senyal social de la nostra identitat. Aquest individualisme, però, és el resultat de la qualitat moral i formativa que hem atribuït al treball.

En la nostra identitat, emmarcada culturalment en la geografia meridional europea i la part nord de la Mediterrània, i amb trets propis del tipus llatí de caràcter seriós, hi té un lloc eminent el valor que donem al treball. Aquest fet és, potser, on demostrem millor la nostra simpatia universal. No ens importen la raça, ni la llengua, ni la ideologia si veiem que qui s'incorpora a una feina és treballador; més ben dit, una manera que tenim de classificar la gent és aquesta: «És treballador» / «No és treballador.» Recordem que, per referir-nos al gandul, tenim un adjectiu dur com *dropo* o *dròpol*, definit per Coromines com el «mandrós habitual, que ronseja apàticament per no treballar»⁷ i amb el qual, en pronunciar-lo, demostrem que és un personatge que ens destorba, altera el nostre seny i provoca la nostra rauxa. No es pot tenir com a model el que pot anar contra la nostra racionalitat pràctica, com és ara l'hereu escampa: subproducte degenerat, com deia Vicens i Vives, d'una institució eminentment social.

Tot això confirma que no entenem el treball només com un valor econòmic, sinó com un valor moral. Sense l'aptitud per al treball ben realitzat, els catalans notàriem una pèrdua de la nostra identitat, perquè el considerem fonament i constatació de la nostra IC com a poble. Són molts els holandesos que reconeixen, pel que fa a la manera de prendre's la vida, que hi ha una fissura entre el nord i el sud del país: aquell, marcat per una rígida moral calvinista, i aquest, per un catolicisme molt més permissiu. Ambdues posicions davant de la vida, però, no originen diferents ritmes en la producció d'aquest país. En la nostra terra, amb històriques ideologies hostils, Reus i Vic han estat modèliques en l'activitat laboral. Com en el cas holandès, en el nostre poble hi ha hagut una manera de procedir en el treball que no ha estat privada per actituds polítiques o ideològiques diverses.

5. LA CIUTADANIA

Actualment, les forces polítiques democràtiques, estatals i nacionalistes, de dretes o d'esquerres, han advocat perquè la ciutadania sigui, d'alguna manera, el que faci possible entendre la ICC. No podem negar, però, que la idea de ciutadania ha estat presentada: a) pels nacionalistes per temperar la idea negativa que, de

7. Vegeu Joan COROMINES, *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, vol. III, Barcelona, Curial, 1991, p. 211-212.

l'independentisme, en té una part important de la població catalana; i *b*) pels estatals per evitar que els problemes d'identitat condueixin a conflictes greus (posició de les esquerres) o per preservar el sentiment patriòtic espanyol (posició de les dretes). La idea de ciutadania garanteix que es pot viure i veure des de la identitat nacional o des de la diferència nacional. En la ICC, la ciutadania es presenta com el resultat obligatori d'incorporar la meua identitat (idiosincràsia pròpia) a un col·lectiu o al conjunt global de la humanitat. Si aquesta incorporació no s'entén en termes de ciutadania, és a dir, de civilització, cultura i urbanitat, s'haurà d'acceptar que la identitat ha estat definida malament o, cosa que és el mateix, que no hi ha identitat. A més a més, però, la ciutadania es presenta com la possibilitat d'entendre la IC nacional atenent l'existència de la diversitat.

Aquesta atenció, certament, només es pot dur a terme si es reconeixen els drets individuals, culturals, civils i socials *a*) dels naturals del lloc i *b*) dels novinguts, entesos 1) com a estrangers que, per circumstàncies no definides, amb idea de tornar al seu lloc d'origen o no, passen a formar part de la nostra comunitat política, i 2) com a immigrants que arriben amb una finalitat laboral pròpiament dita. Es tracta de cercar un punt en què es reconegui el dret de ciutadania dels novinguts i assumeixin la nostra identitat, sempre oberta, sense que això suposi la pèrdua de la seva identitat nacional, ètnica o religiosa.

El reconeixement de la vaguetat de la identitat, però, no ha de servir d'excusa per entendre-la com quelcom que es pugui redefinir contínuament a causa de la conveniència. No entenem l'*obertura* com a complaença. La identitat, ja ho hem dit abans, no significa tancar-se, sinó, al contrari, obrir-se amb consciència, i des d'una consciència col·lectiva, a unes altres possibilitats. En aquesta manera de procedir, els catalans hem estat mestres severes i alumnes dòcils. Només s'hi poden introduir canvis justificats que no comporten pèrdues, sinó guanys; per això, la cultura que dóna existència a la nostra identitat no es pot assortir de trets externs o desfer-se d'interns d'una manera irresponsable *a*) per facilitar la convivència ciutadana, *b*) perquè és políticament correcte o *c*) per allò de no ocasionar disputes. Acceptar una situació així, còmoda, no va amb el nostre caràcter, que, com molt bé sosté Vicens i Vives, revela una tendència pactista, la qual s'expressa en el defugi de qualsevol abstracció, en l'atenció a la realitat vital humana i en l'establiment de la més estreta responsabilitat col·lectiva i individual amb les institucions polítiques. Si creiem en el futur de la identitat catalana, hem de veure clarament que aquesta ha d'ésser fruit d'una comprensió global de la història europea: d'una història llegida des de Catalunya i tenint present la idiosincràsia del poble català. Actualment, per les circumstàncies socials que hem indicat, la ciutadania, ben entesa i no gens manipulada per aquells que se senten totalment aliens a la identitat catalana o la rebutgen, pot arribar a convertir-se en una via ferma per expressar els valors de la nostra diversa col·lectivitat social.